

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ

ЈЕВРЕЈИ

Уређивачки одбор

- Мр Зоран Комадина, редовни професор (декан)
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Милош Ковачевић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Драган Бошковић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Бранка Радовић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Јелена Атанасијевић, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Анђелка Пејовић, редовни професор
Филолошки факултет, Београд
- Др Владимир Поломац, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Никола Бубања, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Часлав Николић, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Мирјана Мишковић Луковић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Катарина Мелић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Персида Лазаревић ди Ђакомо, редовни професор
Универзитет „Г. д Анунцио”, Пескара, Италија
- Др Ала Татаренко, ванредни професор
Филолошки факултет Универзитета „Иван Франко”, Лавов, Украјина
- Др Зринка Блажевић, редовни професор
Филозофски факултет, Загреб, Хрватска
- Др Миланка Бабић, редовни професор
Филозофски факултет, Универзитет Источно Сарајево, Босна и Херцеговина
- Др Михај Радан, редовни професор
Факултет за историју, филологију и теологију, Темишвар, Румунија
- Др Димка Савова, редовни професор
Факултет за словенску филологију, Софија, Бугарска
- Др Јелица Стојановић, редовни професор
Филозофски факултет, Никшић, Црна Гора

Уредник

- Др Драган Бошковић, редовни професор (одговорни уредник)
Др Часлав Николић, ванредни професор

Рецензенти

- Др Душан Иванић, редовни професор (Београд)
Др Александар Јерков, редовни професор (Београд)
Др Драган Бошковић, редовни професор (Крагујевац)
Др Катарина Мелић, редовни професор (Крагујевац)
Др Богуслав Зјелински, редовни професор (Познањ, Пољска)
Др Душан Маринковић, редовни професор (Загреб, Хрватска)
Др Роберт Ходел, редовни професор (Хамбург, Немачка)
Др Ала Татаренко, ванредни професор (Лавов, Украјина)

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XV међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(30–31. X 2020)

Књига II/2

ЈЕВРЕЈИ

Уредници

Проф. др Драган Бошковић
Проф. др Часлав Николић

Крагујевац, 2021.

САДРЖАЈ

1

Часлав В. НИКОЛИЋ

БАРКА И АУТОПОЕТИКА: СИМБОЛИЧКЕ ФОРМЕ
ВОДЕ, ПЛОВИЛА И ПУТОВАЊА У СТАРОМ ЗАВЕТУ И У
РОМАНУ О ЛОНДОНУ МИЛОША ЦРЊАНСКОГ / 9

Никола З. ПЕУЛИЋ

ТРАНСФОРМАЦИЈА БЕСТИЈАРИЈУМСКОГ КОМПЛЕКСА
СТАРОЗАВЕТНЕ КЊИГЕ ПРОРОКА ЈОНЕ У РОМАНУ
О ЛОНДОНУ МИЛОША ЦРЊАНСКОГ / 29

Ђорђе Р. РАДОВАНОВИЋ

ЈЕВРЕЈСТВО КАО „ЧЕТВРТИ СВЕТ” АНДРИЋЕВЕ ТРАВНИЧКЕ ХРОНИКЕ / 39

Снежана С. БАШЧАРЕВИЋ

ПЛАЊАЊЕ КРИВИЦЕ (ПЕТ ЈЕВРЕЈСКИХ ЛИКОВА
У АНДРИЋЕВИМ ПРИПОВЕТКАМА) / 57

Сања В. ГОЛИЈАНИН ЕЛЕЗ

ПРОЦЕСУАЛНА ДУХОВНОСТ ЈЕВРЕЈСКЕ ТЕМЕ
У АНДРИЋЕВОЈ ПОЕТИЦИ (ИСТИНЕ) КАО ВИД
ОНТОЛОГИЗАЦИЈЕ ХРОНОТОПА ГРАДА / 67

Марија М. ШЉУКИЋ

ПОЈЕДИНАЧНО И КОЛЕКТИВНО ПАМЋЕЊЕ КАО ПОЕТИЧКА
КОНСТАНТА У ЈЕВРЕЈСКИМ ПРИЧАМА ИВЕ АНДРИЋА / 81

2

Анка Ж. СИМИЋ

ПСАЛМИ У СТАРОМ ЗАВЕТУ И СРЕДЊОВЕКОВНОЈ
АПОКРИФНОЈ КЊИЖЕВНОСТИ / 91

Николина П. ТУТУШ

СЛИКА РАЈА У СРПСКОЈ СРЕДЊОВЕКОВНОЈ ЦРКВЕНОЈ ПОЕЗИЈИ / 101

Предраг З. ПЕТРОВИЋ

БОГОДЕЈСТВЕНА СВЕДОЧАНСТВА БИБЛИЈСКИХ ИДЕОГРАМА / 117

Ђорђе М. ЂУРЂЕВИЋ

ПРЕЖИЦИ МАТРИЈАРХАТА У МАРИОЛОГИЈИ ПРАВОСЛАВНЕ
БОГОСЛУЖБЕНЕ ХИМНОГРАФИЈЕ / 129

Александра Д. МАТИЋ

КРАЉ СОЛОМОН У ЈЕВРЕЈСКОЈ И СРПСКОЈ
УСМЕНОЈ ТРАДИЦИЈИ / 145

Ана С. ЖИВКОВИЋ
ЈЕРУСАЛИМ У РЕЛИГИОЗНОМ ЕПУ ИСТОРИЈА О ПОСЛЕДЊЕМ
РАЗОРЕНИЈУ СВЕТАГО ГРАДА ЈЕРУСАЛИМА ВИКЕНТИЈА РАКИЋА / 165

Срђан В. ОРСИЋ
ЈЕВРЕЈИ У СРПСКОМ РОМАНУ 19. ВЕКА / 175

3

Василије К. МИЛНОВИЋ
СРПСКА КЊИЖЕВНОСТ КАО ИЗВОР ЗА ИСТРАЖИВАЊЕ
И РАЗУМЕВАЊЕ ХОЛОКАУСТА: СРПСКИ И ЈЕВРЕЈСКИ
НАРАТИВ СТРАДАЊА У СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ / 185

Јелена Н. АРСЕНИЈЕВИЋ МИТРИЋ
СТРАДАЊЕ СРБА И ЈЕВРЕЈА У РОМАНУ
ЈАСЕНОВАЦ ЉУБЕ ЈАНДРИЋА / 203

Krinka B. VIDA KOVIĆ PETROV
RETHINKING THE HOLOCAUST NOVEL IN YUGOSLAVIA: FROM HINKO
GOTTLIEB TO ALEKSANDAR PETROV'S LIKE GOLD IN FIRE / 225

Dubravka K. BOGUTOVAC
NOSAČ SAMUEL KAO NOSIVA SINEGDONA / 239

Андријана А. НИКОЛИЋ
RADOST I TUGA SAMOKOVLJINIХ ЈЕВРЕЈА / 247

Ђорђе Н. КЕБАРА и *Стеван М. МИЛОВАНОВИЋ* (Данијел Перахија)
СОЦИОКУЛТУРОЛОШКЕ ОСОБЕНОСТИ БЕОГРАДСКИХ
ЈЕВРЕЈА У ЗБИРЦИ ПРИЧЕ СА ЈАЛИЈЕ ХАИМА С. ДАВИЧА

Мирјана М. БЕЧЕЈСКИ
ТО „ПОДМУКЛО ДЕЈСТВО БИОГРАФИЈЕ“:
ПРИПОВЕТКА „АПАТРИД“ ДАНИЛА КИША / 277

Тамара М. ЉУЈИЋ
КАПО – ТИТУЛА НЕМОГУЋНОСТИ ПОСТОЈАЊА
ИЗМЕЂУ „МИ“ И „ОНИ“ / 287

4

Оља С. ВАСИЛЕВА
„ГРОЗНИЦЕ ЈЕДИНСТВА“ СТАНИСЛАВА ВИНАВЕРА / 299

Александра В. ПАУНОВИЋ
ЈЕВРЕЈИ У ПОЕЗИЈИ РАШЕ ЛИВАДЕ: КОЛИКО НИСКО ДО БОГА? / 309

Сузана Р. БУНЧИЋ
ПРИПОВИЈЕДНЕ СТРАТЕГИЈЕ И ПРИЧА
У РОМАНУ ДОСИЈЕ ШЛОМОВИЋ / 325

Јована Б. КОСТИЋ
ЕФЕКАТ ХОЛОКАУСТА У РОМАНУ ГЕЦ И МАЈЕР ДАВИДА АЛБАХАРИЈА / 337

Марија С. ПАНТОВИЋ

„ОНЕ ГОВОРЕ СВОЈИМ ОДСУСТВОМ, ОНИМ ШТО НИКАДА
НЕЋЕ БИТИ”: О ПРИСУТНОМ ОДСУСТВУ У РОМАНИМА
ЦИНК И МАМАЦ ДАВИДА АЛБАХАРИЈА / 347

Дина М. ЛИПЈАНКИЋ

ИЗМЕШТЕНОСТ ИДЕНТИТЕТА У ЕГЗИЛУ И НОСТАЛГИЈА ЗА
ИДЕНТИТЕТОМ У СНЕЖНОМ ЧОВЕКУ ДАВИДА АЛБАХАРИЈА / 357

Александра В. ЧЕБАШЕК

ТРАГОВИМА СМРТИ У РОМАНУ АЛЕКСАНДРА
ХЕМОНА ПРОЈЕКАТ ЛАЗАРУС / 369

Gordana M. TODORIĆ

PROBLEM RAZGRANIČENJA SVETOVA
– SEMPER IDEM ЂОРЂА ЛЕБОВИЋА / 379

Миливоје В. МЛАЂЕНОВИЋ

ЈЕВРЕЈСТВО ИЗ ПЕРСПЕКТИВЕ ДЕТЕТА У РОМАНУ
SEMPER IDEM ЂОРЂА ЛЕБОВИЋА / 387

Зорица Н. МЛАДЕНОВИЋ

ИНТЕРТЕКСТУАЛНИ ПЛУРАЛИТЕТ У ПЕСМИ
„ДО ВИЂЕЊА ДАНИЦЕ” РИЧАРДА БЕРЕНГАРТЕНА / 397

2

Анка Ж. СИМИЋ¹

Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Одсек за филологију
Катедра за српску књижевност

ПСАЛМИ У СТАРОМ ЗАВЕТУ И СРЕДЊОВЕКОВНОЈ АПОКРИФНОЈ КЊИЖЕВНОСТИ

Компаративном методом доводимо у саоднос текстове старозаветне књиге *Псалама* и средњовековног старозаветног апокрифа *Како Давид написа Псалтир*. Испитујемо порекло псалама, прилике у којима су извођени, инструменте уз чију пратњу се изводе псалми, догађаје и богослужбене чинове које псалми прате, назнаке ауторства појединих псалама и слично. Нарочиту пажњу посвећујемо смислу, анализи и естетици псалама који су настали ради славења Господа, у Старом завету и средњовековној књижевности.

Кључне речи: Стари завет, апокрифи, псалми, религија, естетика

Књижевноуметнички текст јесте одређен за рецепцију и није стварно завршен оног часа кад је произведен јер није постао предметом рецепције. Да би постао стварним делом, неопходан му је читалац. На размеђи књижевног стваралаштва и рецепције завршава се стваралачки процес у облику текста фиксираним писмом који тако добија своју посебну егзистенцију, делом независну од творца и чина стварања. Значи ли онда то, питаћемо се, да се живи духовни рад, који је уложен у процесу књижевноуметничког стварања, претвара у „ништа” и да се губи у пуком субјективизовању предметнога? Одговор који нудимо јесте негативан, јер у облику дела које је из споменутог духовног рада проистекло, тај исти рад се сада изнова поставља као предмет. Књижевно дело постоји само потенцијално у интервалу који започиње са завршетком историје његовог настанка и књижевноестетичког стварања од стране активног субјекта и његовог одвајања од овога и који се завршава онда када оно постаје предметом рецепције чиме ступа у историју свога деловања. Тек путем рецепције дела се поново укључују у друштвену и индивидуалну свест из којих су иступила у одређеном облику, задржавајући статус недовршене егзистенције. Оваквим запажањима иду у прилог и Гетеове мисли у вези са књижевним делом које се састоји од речи и слова, а које човек мора призвати у живот духа и срца.² Читаоци свакако морају бити активни и ово се не сме схватити метафорично. Стваралачкоестетичкој делатности на страни аутора, која у себе укључује и компоненту естетике деловања, одговара рецепциоестетичка делатност из свеукупности људских делатности. Као и свака друга делатност, и читање је одређено предметом на који се управља, дакле књижевним делом. Специфичност дела као књижевноестетичког предмета одређује и особеност делатности кроз коју се оно усваја. Важно је напоменути да устројство дела као особеног производа који у облику текста стиже у руке читалца као предмет рецепције, рецептивној делатности посредује предметну

1 anka.simic@filum.kg.ac.rs

2 Goethe, *Brief an Zelter*, 24. August 1824, Weimarer Ausgabe IV, Band 38, str. 228.

одређеност. То значи да читаоци могу реализовати једно дело тек у границама оних могућности које им допушта оно само као предмет рецепције. Правила у опхођењу читаоца са делом одређена су предметним особинама самога дела и културним хоризонтом читаоца. Дела, даље, код читалаца изазивају приближавање било позитивној, било негативној оцени, док се у случајевима када се читаоци слажу у погледу вредности дела, једна иста оцена може образлагати на сасвим различите начине. Једно исто дело може се, дакле, реципирати на различите начине, не само када га читају потоње генерације, већ и када га један исти читалац чита више пута. Примећујемо да је овде у питању својеврсна дијалектика усвајања: тиме што дело усваја, читалац га трансформише за себе, али у исти мах, трансформишући дело за себе, читалац се и сам мења, тиме што реализује могућности које садржи дело шири своје властите могућности, те тиме што реципира дело, читалац допушта да дело делује и на њега. Читаоци тако и примају и делају, а дела су и предмет њихове делатности, али и управљају том делатношћу. Ово није, важно је да напоменемо, каузални, узрочно-последични однос, већ један посебан облик узајамног односа чији се чланови међусобно прожимају. Читаоци претварају дела у предмет естетског, емоционалног и интелектуалног уживања на тај начин што путем њих задовољавају своја књижевна интересовања, па и животне потребе, чинећи их тако средствима сазнања, стицања знања и информисања, трагања за идентитетом, средствима самоостварења и самопоtvrђивања, образовања, али и забаве и разоноде. Дела омогућавају да упознамо ауторе, да проширимо своја књижевноестетичка, књижевнокултурна и књижевноисторијска знања, да спознамо лепоте песничког језика, као и законитости и технике књижевности. Само читање и мора и не сме бити дистанцирано. То значи да дело ваља читати повезивањем са књижевноисторијским процесима и филозофско-естетичким схватањима, с обзиром на његову естетичку структуру, језик и слично, али се никако не сме допустити одрицање уживања у њему и свесног ослушкивања поруке коју дело има. Само читалац који ужива просуђујући и просуђује уживајући, изнова ствара дело! Рецепција књижевног дела јесте резултат једне посебне апстракције у процесу лектире која се примењује онда када се дело посматра теоријски, али свакако није стицање знања које би се могло разлучити од доживљавања.

„Свако се може обавестити о књижевним делима преко исказа других о њиховој лектури. Али, никаква рецензија, никакав преглед романа, никаква историја књижевности не могу заменити сопствено познавање дела. [...] Оно истинско, оно посебно што може да пружи књижевност, остварује се само у саобраћању појединца са појединачним делом.” (Nauman 1978: 151, 152)

Свако дело упућује публику на одређени облик рецепције и свако дело евоцира код читалаца одређени *хоризонти очекивања*. Уметнички карактер дела, тако, одређујемо реконструкцијом овог хоризонта очекивања. Промена у начину на који се дело прихвата или одбија, одражава *промену хоризонтиа*. *Иновација* или *модернизација* јесте, при томе, мерило литерарног процеса. Захваљујући њима, ми смо у стању да исправимо или променимо наше гледање на дела у прошлости. За разлику од класичне естетике идеалистичке филозофије, која је веровала у постојање апсолутних норми, али и од естетике која се ослања на норме које се обликују у токовима формирања укуса, које израстају из масовне производње уметничких дела или за које се верује да се могу одредити на основу аутономности и тоталитета дела, Јаусово основно мерило естетике рецепције, као

комуникативне функције књижевности, јесу управо иновација и модернитет. Он, затим, ову тезу о иновацији или модернитету као основној естетичкој норми ставља у систем *дијахроније* и *синхроније*, с обзиром на то да се књижевност, као и језик, развија и хоризонтално и вертикално. Дијахронија представља континуирани историјски развој, тачније функционалну повезаност новог дела са делима пре њега. Синхронија упућује на хетерогену многострукост коју у својим структурама испољавају дела настала у исто доба. Дијахрони и синхрони система или, боље речено, процес, морамо откривати, сматра Јаус, као део ширих система и процеса, тј. *историјских кретања у целини*.³ Књижевно дело није објекат који постоји за себе, а посебно није објекат који свим посматрачима, у свим епохама нуди исто лице. Зато историја књижевности мора бити процес рецепције и продукције естетичког, што га актуализовањем књижевних текстова остварују: читалац који прима, критичар који промишља и писац који производи. Средњовековна књижевност не занемарује идеал лепога, али уметничка лепота се доживљава као форма и вид апсолутне стварности. Уметнички феномен за средњовековну естетику има корен у самом бићу. Средњовековна уметност и књижевност имају озбиљан, егзистенцијалан карактер јер се склад и лепота у свом вербалном, или ликовном испољавању, посматрају као сами производи оног основног творачког акта којим је формиран и којим постоји свет. Такође, религиозни поглед на свет налази се и испољава у старим текстовима, у смислу да се на живот гледа у односима вечног и пролазног, у поларизацији људског и божанског. Културно биће средњовековног човека, дакле, као и културно биће старе српске књижевности, састоје се од три основна елемента: учености, добродетељи и култа, као идеала и норматива. Хришћанство је полазило и од неких интелектуалних идеја хеленизма, те се тако придавао велики значај духовном, „логосном”. У представи о Богу доминирала је представа о Логосу – вечно и апсолутном Уму, апсолутном Интелекту који собом осмишљава сву егзистенцију. Умност или здравоумност разумевана је као нужна манифестација божанског у људском бићу. Ако је врхунац људске егзистенције био у проширивању сазнања истине, онда је писана реч, као израз умне активности, морала бити посебно негована и цењена. Човек је зато писао са једним осећањем метафизичке одговорности за сваку реч, као да служи службу Богу, Логосу. Зато је писање разумевано као подвиг и облик литургије. Аутор је, у средњем веку, извршилац једног вишег творачког акта. Својим делом он не открива суштину стварности, већ се та суштина сама открива преко његовог дела, служећи се њим и његовим делом као инструментом свог сопственог стваралаштва. Својеврсни поетски тоталитет, условио је и појаву једне посебне врсте историзма – „библијско-хришћански историзам”. Он не почива на погледу уназад, на одређивању временске дистанце са које се прошлост призива да буде рационализована и искоришћена у посматрачевом времену, већ је

3 Х. Р. Јаус уметнички предмет прихвата као систем знакова са естетичком функцијом (ослањајући се на прашки и руски структурализам), а истраживање рецепције као посебно посвећивање овим знацима као континуираном редоследу њихове конкретизације, при чему постоји непрекидан низ конкретизација. Али, за Јауса је могућност конкретизација сужена структуром дела. Да би открио распон могућих конкретизација одређених структуром дела, дакле дијалектички однос између ове структуре и њених потенцијалних конкретизација, Јаус прибегава херменевитици. Значи, не можемо се задовољити закључком да се знаци у току конкретизације литерарног дела у свести дугог низа читалаца мењају, па се тако онда мењају и норме. Морамо одредити конкретизације у читаоцу, који се историјски може уоквирити, и за одређену структуру дела, како бисмо стекли услове за размишљање и тумачење ових конкретизација. Ово је важно зато што знак или порука јесу знак, односно порука, само када је реч о неком коду.

његов основ у „вечном презенту”. Дакле, средњовековна уметност припада једној метафизичкој, спиритуалној сфери, уздижући се изнад времена, негирајући га.

Стара (српска) књижевност обухватала је много родова, књижевних и научних, те много области: догматику, полемику, егзегезу, аскетику, мистику, црквено беседништво, философију, граматику, географију, медицину итд. С обзиром на то да је обимом врло велика, Павле Поповић научну пажњу посветио је прегледу списка који непосредније спадају у праву књижевност. Ти списи су у *поезији*, која је *профана* и *црквена* и које има врло мало, и *прози* која обухвата следеће родове: *романе* и *приповећке*, *апокрифе* и *хаџиографије*, *биографије* и *похвале* и *историју*. „Апокрифи су неканонични списи хришћански; с почетка они су били забрањивани, а после нису. То су махом списи који су постали у последња два века пре и првим вековима после Христа. Они су често лепо и поетични, каткад лепши од извесних канонских списка.” (Поповић 1999: 20) Деле се на старозаветне и новозаветне а, у већини случајева, у српску књижевност улазе преко превода са грчког. Што се старозаветних апокрифа тиче, посебну групу чини циклус о Цару Давиду и његовом сину Соломону. У овим апокрифима налази се много већи број појединости о њиховом животу него што се може наћи у Библији. Томислав Јовановића истиче како се по својој необичности и уметничкој лепоти међу овим делима издваја нарочито *Слово како Давид написа Псалтир* (Јовановић 2000: 489). У њему се говори о настанку *Псалтира*⁴, при чему у тексту уочавамо нарочиту тежњу да се објасни завршни стих у Псалмима: „Све што дише нека хвали Господа!” (Псалам 150, 6) Тако су жабе ставиле до знања Давиду да и оне желе да славе Господа слободно, те да их он не сме у томе спречавати. Давид је схватио смисао жабље поруке, те на крају својих *Псалама* исписује своју мисао која у апокрифу постаје централни мотив са маштовитим разрешењем.

„Тада Давид рече: 'Сваки створ да хвали Господа.' И написа Псалтир. Би укупно 365 псалама. И зали их оловом и врже их у море и рече: 'Ако је ово права реч Господња, нека се појави из мора.' И проведе Псалтир у мору 70 година. И по Давидовој смрти баца Соломон мрежу у море. И извуче реч и нађе Псалтир са 153 псалма. Тада их објави свету. И испуни се свет песмама псаламским. Тако и Господ наш Исус Христос у најновија времена на томе месту баца мрежу и ухвати 153 рибе као и Соломон. Испуни се свет божанством и правом вером, јер рибе беху речи Божије, Нови завет и крштење Христово. Богу нашем слава у векове. Амин.” (Јовановић 2000: 491)

Псалми⁵ представљају стари књижевни род развијан код Јевреја и уобличен као збирка од 150 песама, записаних у разна времена. Коначна редакција извршена је средином II века пре Христа. Од 150 псалама, 72 су са натписом Давидов, 9 са натписом Давиду, 12 са натписом Асафов, 12 су синова Корејевих, један је Идитуна, један Етамов, један Соломонов, два Агеја и Захарије, један Мојсијев, ненаписаних је 39. У храму, уз пратњу свирала (инструмента сличног грчкој харфи) певали су се псалмоспеви по садржају подељени на: хвалоспеве, тужбалице, захвалнице, жалопојке за отаџбином, прорицања о Месији. Владета Јеротић истиче како постоји присна веза Псалама и живота и деловања Исуса Христа, што се види из Јеванђеља: по Матеју (26, 30 и 27, 46), по Луки (23, 46 и 24, 44). Псалми се помињу и у Делима апостолским, а апостол Павле подстиче вернике да певају химне (Јеротић 2017: 9, 10).

4 **Псалтир**, књига псалама у православљу (*Речник религијских појмова* 2009: 342).

5 Књига псалама дели се у пет књига: Прва књига обухвата Пс 1–41, Друга Пс 42–72, Трећа Пс 73–89, Четврта Пс 90–106, Пета Пс 107–150 (Харингтон 1987: 321, 322).

Духовно богаћење снажно и доживљајем и сазнањем условљено је читањем Богом надахнутих *Псалама*. У тим речима садржан је сав људски живот, расположења душе и покрети људских мисли тако да свако ко их чита може узети од њих за оне потребе које код себе сагледава. Хришћанске књиге, најпре *Свето писмо*⁶ и у њему *Давидови Псалми*, представљају обележја српске прошлости, у смислу онога што је вредно и непролазно у православној и народној традицији. У питању су обележја не само прошлости, већ и будућности која је незамислива без „камена-међаша” сваког народа у историји – његове религије. Зато у овом раду покушавамо да на известан начин приближимо вечну важност и савременост *Давидових Псалама* данашњем читаоцу. Указивањем на свеобухватну вредност *Псалама* Богом надахнутих, откривамо жељу (намеру) средњовековног писца коју препознајемо и као своју – да се на посредан начин, преко књига, делује на читаоце, нарочито на поколебане у вери и нади, обесхрабрене и уморне, да читају божанствене *Псалме* у којима се „крије силна енергија која при читању обузима читаоца целог, обнављајући, регенеришући и подмлађујући сваку ћелију у човековом организму” (Јеротић 2017: 11).

Псалми су свој облик добијали спонтано. До нас су дошли из културне средине која се знатно разликује од културе XXI века. Вилфрид Харингтон (1987: 328) истиче како израелска поезија не припада појединцу, већ да је у правом смислу она дело једног народа. Главни извор надахнућа јесте богослужење (мада нису сви псалми настали као израз богопоштовања) у којем је на особен начин Израел постао свестан себе као Божијег народа. Историја спасења најављује се у заједници, а то аутентично најављивање речи Божје јесте делотворно и доноси спасење. Дакле, оно што извире из вере у исто време веру и буди. Многи су псалми тако настали из литургије и израелских литургијских благодана. Као одговор на потребе одређеног обреда, састављани су прикладни псалми, од стране краљева, свештеника, пророка. Псалми су се понављали и постали традиција. Током времена настали су одређени стилови псалама, тј. одређене књижевне врсте које су се одржавале. Тако, између осталих, постоје хвалоспевни псалми којима је својствено не само да хвале и уздижу Бога, већ да је та хвала и битно несебична (што уочавамо и као својство апокрифа *Како Давид написа Псалтир*). У њима нема захтева, псалмиста не мисли на себе, а структура текстова углавном се састоји од: позива на слављење Бога, развијања мотива за слављење и закључка који се неретко састоји од понављања уводног позива. Уочена теоцентричност јесте пажња усмерена на Божје деловање. Израелска мисао била је колективна, тако да су тескоба и патња појединца, као и спасење које му долази од Бога, били саставни део историје спасења, која јесте интимна и посебна, али која одражава велику откупитељску драму кроз коју Бог води свој народ. „Тако конкретно искуство псалмисте није нешто искључиво индивидуално. То је побудна слика великих догађаја која се тиче цијелог народа” (Харингтон 1987: 350, 351). Према *Библији* кроз историју спасења одражава се свест да је Бог слободно изабрао Израел, да то није био издвојени догађај, већ низ милосних захвата који су водили према испуњењу у Христу. Зато је појединац, Израелац, одговарао спонтано

6 **Свето писмо, Библија**, главни извор и писани ауторитет јеврејске религије и хришћанства. То је оно „што је написано нама на поуку”. Име је добила по луци Библос близу данашњег Бејрута. Чине је Стари и Нови завет. Први део (Стари завет се односи на период пре Христа, састоји се од четрдесет и шест књига) хришћани су преузели из јеврејске религије. Нови завет (односи се на период после Христа) састоји се од четири јеванђеља (Матејево, Марково, Лукино и Јованово), Дела апостолских, двадесет и четири посланице и Откривења Јовановог. То је једна од најчитанијих, најраспрострањенијих и највише превођених књига (*Речник религијских појмова* 2009: 59).

на божанску дарежљивост према целом народу и појединцу – изразом дивљења Божијој доброти, изразом слављења и захваљивања (*Сваки створ да хвали Госјода*). Такође, и мимо израелских оквира, Библија учи да сваки човек који упозна Бога мора одговарати на исти начин, мора да искаже славу и захвалност. Старозаветно хваљење никада није захвалност само за примљену милост. Оно је увек усмерено према будућности и већој милости.⁷ У време испуњења захваљивање доминира молитвом хришћана. У Израелу је захвалност основно обележје молитве. Захваљивање се повезује са исповедањем вере у Бога и са признавањем његове славе и доброте јер признавање Бога нужно води слављењу Њега. Химне хвале тако јесу својеврсни одговор на Божју објаву. У Библији, објава или приказивање Његове Речи никада није изношење неке науке, система или филозофских рефлексија о божанским стварима, већ су то *догађаји*. Химне хвале певају о тим догађајима! Одговор Божјег народа, који носе химне, увек је одговор на чињенице, на доживљај Бога као створитеља који води бригу о свима и свему окружујући их својом љубављу.

„Библија, свеукупни *Стари* и *Нови Завети*, јесте, по свом претежном прегнућу ка ритмизованом и стилски узвишеном говору – једна песма” (Младеновић 2012: 9). Њену душу сачињава религиозна лирика отелотворена у збирци од 150 псалама, у *Књизи Псалама*. Тачније, *Псалми* су микрокосмос целог *Старог завета* у смислу сажетог духовног искуства Израиља и свеукупне развијености старозаветне теолошке мисли и осећања.⁸ У питању је конкретан, сликовит, песнички језик који се изражава живим сликама, поређењима и симболима. У својеврсном лирском доживљају обрађују се велике теме из историје спасења, а у молитвеном, захвалном и похвалном ставу износе се главни догађаји јеврејске историје и самог човека који је спреман да свој живот живи као одговор на Божји позив. С тим у вези, наша пажња у даљем раду биће усмерена на тај лични песнички израз као израз поетско-религиозне егзистенције, као сведочанство једне поетске обликотворне воље. Цару Давиду⁹ приписује се скоро половина псалама, због чега се у старозаветном предању ова књига назива *Псалтир* или *Псалми Давидови*. Према библијском предању, цар Давид је имао велики музички и песнички таленат. Својом песмом и свирањем на харфи ублажавао је душевни бол, певао тужне песме, а највише показивао љубав према служењу Богу. Своју поезију писао је на основу богатог наслеђа песништва околних народа, али и на основу богате књижевне баштине коју је затекао у својој земљи. Порука и смисао псалама одраз су пишчеве вере и живота. Писац заправо полази од конкретног

7 „[...] И извуче реч и нађе Псалтир са 153 псалма. Тада их објави свету. И испуни се свет песмама псаламским. Тако и Господ наш Исус Христос у најновија времена на томе месту баци мрежу и ухвати 153 рибе као и Соломон. Испуни се свет божанством и правом вером, јер рибе беху речи Божије, Нови завет и крштење Христово. Богу нашем слава у векове. Амин.” (*Како Давид написа Псалтир*)

8 Нема нити једног догмата хришћанске вере који није испеван у стиховима *Псалтира*, од стварања видљивог и невидљивог света, преко историје старозаветног Израиља, до односа Бога и човека, као и Закона који је Бог дао човеку. У питању је својеврсна енциклопедија: социолошких, антрополошких, месијанских и других тема које се тичу човековог живота.

9 Цар Давид је једна од најзаслужнијих и највећих личности у историји старозаветног Израиља. Свом сину Соломуну оставио је државу која се простирала од Дамаска до Египта, и од источних граница Зајорданије до Средоземног мора. Утемељитељ је Израилског царства, „изврстан државник и далековидан дипломата, који се умео служити и верским институцијама и расположењима за остварење својих политичких циљева. Његове заслуге за величину Израиља су неспорне и не треба се чудити што су га наредна поколења идеализовала. Припадност роду Давидовом била је велика част” (Косидовски 1993: 384).

живота у вери и молитви. У дубокој побожности и религиозности, али и понизности, грешности и кајању, дају се многи одговори на животна питања. Тако је сваки псалам једна молитва и један песников одговор на сопствено искуство које је доживео са Богом (*Све што дише нека хвали Господа!*). Давида је као поету надахњавао сам Господ, прожимао је читаво његово биће, био је тајна његовог успеха и живота прожетог поетским и религиозним открићењима. *Псалми Давидови* представљају религиозну лирику непрегледне лепоте, са читавим репертоаром расположења и осећања: од потиштености, смирења и резигнације, до наде, дивљења, усхићења захвалности и похвале лепоти живота. Одликује их једноставност, сажети и строги стил, али потресни религиозни жар. Смисао Давидовог живота и певања био је у хвалењу и благосиљању Бога, у благодарењу за сва добротина која му је учинио. Давидов Бог је стварност, једна реалност у његовом животу. Он га стално зове, дозива, трага за њим, те чезнући за његовом присутношћу он нас упорно позива и опомиње – *Сваки створ да хвали Господа*. Једна од сталних црта Давидове поетике, која се може наћи готово у сваком Давидовом псалму, јесте прослављање Бога свом силом његовог унутрашњег тројства: умом, срцем и духом. Такође, у Давидовим псалмима уочавамо одређено пророчко надахнуће, месијанског карактера. У апокрифу је записано: „И испуни се свет песмама псаламским. Тако и Господ наш Исус Христос у најновија времена на томе месту баца мрежу и ухвати 153 рибе као и Соломон. Испуни се свет божанством и правом вером, јер рибе беху речи Божије, Нови завет и крштење Христово. Богу нашем слава у векове. Амин” (491). Осветљена Новим заветом, Давидова поезија добија и нови значај, при чему су њени старозаветни корени нетакнути и сачувани. Песник пева о доласку Месије, Исуса Христа, и успостављању Његовог царства, као темеља царства Божјег.

Давидово религиозно-поетско надахнуће јесте један од начина да са Богом оствари тренутке псалмистичке теофаније¹⁰. Уочавамо како Творца доживљава као Бога открићења. Јер његови су псалми видљиви у смислу поетског знака повезаности са Богом. То су надахнуте речи оваплоћене Духом Божјим, усмерене ка есхатолошкој перспективи. С обзиром на то да Давидова поетика настаје као плод његове вере и заједнице у љубави према Богу, то његово ступање у својеврсни слободан однос љубави према Богу и псалмопојцу и читаоцу пружа могућност доживљаја трансформације своје личности из смртне, у бесмртну, вечну. Псалми су васпитач и ванвременски извор сваког будућег религиозног песништва, као и књижевности уопште.

ИЗВОРИ

Библија, Стари завет превео Ђура Даничић, Нови завет превео Вук Стеф. Карацић, Издање Британско и инострано Библијско друштво, Београд, 1991.

Како Давид написа Псалтир, Јовановић 2000: Т. Јовановић, Стара српска књижевност: хрестоматија, Београд: Филолошки факултет, Крагујевац: Нова светлост, стр. 489–491.

Псалтир, Превео Епископ умировљени захумско-херцеговачки Атанасије, Манастир Хиландар, Манастир Грачаница, Манастир Цетињски, Манастир Тврдош, Братство Св. Симеона Мироточиво, Врњачка Бања, 2000.

¹⁰ **Теофанија**, појављивање божанства, њихово показивање људима (Речник религијских појмова 2009: 413).

ЛИТЕРАТУРА

- Архимандрит Емилијан 2006: *Радујмо се Господу: тумачење Псалама*, Краљево: Манастир Жича.
- Благослови, душо моја, Господа*: Свети Оци тумаче Псалтир, Православна мисионарска школа при храму светог Александра Невског, Београд, 2008.
- Богдановић 1989: Д. Богдановић, *Свети оци и учитељи цркве, Мала приручна историологија*, Београд: Издање Хиландарског фонда Богословског факултета.
- Богдановић 1991: Д. Богдановић, *Историја српске књижевности*, 1, *Стара српска књижевност*, Београд: Досије, Београд: Научна књига.
- Бојовић 2006: Д. Бојовић, *Старозаветни образ крста*, Црквене студије, год. 3, бр. 3, Ниш: Центар за црквене студије, стр. 199–212.
- Бојовић, Крстић 2011: Д. Бојовић, Д. Крстић, *Премудрост у Светом писму и српској књижевности*, Ниш: Филозофски факултет.
- Дрејн 2003: Ц. Дрејн, *Увођење у Стари завет*, Београд: Clío.
- Jaus 1978: Н. R. Jaus, *Estetika recepcije*, Izbor studija, Prevela Drinka Gojković, Beograd: Nolit.
- Јеротић 2017: В. Јеротић, *Божанска и људска мудрости у Давидовим псалмима*, Београд: Ars Libri: Zadužbina Vladete Jerotića: Partenon.
- Јовановић 2005: Т. Јовановић, *Апокрифи старозаветни: према српским преписима*, Београд: Просвета: Српска књижевна задруга.
- Косидовски 1993: З. Косидовски, *Библијске леџенде*, Београд: СКЗ.
- Митрополит Амфилохије Радовић 1996: *Историјски пресек тумачења Старог завета*, Никшић: Јасен-Бијели Павле.
- Милин 1994: Д. Милин, *Старозаветна историја*, Нови Сад: Матица српска.
- Младеновић 2012: Г. Младеновић, *Давидови псалми као израз поетско-религиозне егзистенције аутора*: докторска дисертација, Београд.
- Nauman 1978: M. Nauman, *Književnost i problemi njene recepcije*, u: *Teorija recepcije i nauci o književnosti, Nauka o književnosti, pravci, pojmovi, problemi*, prir. Dušanka Maricki, Beograd: Nolit.
- Поповић 1999: П. Поповић, *Преглед српске књижевности*, приредио академик Мирослав Пантић, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Радовановић 1925: Т. Радовановић, *Еволуција месијанске идеје у Старом завету с обзиром на модерну критику*, 1. део, Београд: Графички институт „Народна мисао“.
- Ракић 1993: Р. Ракић, *Библијски речник*, Београд: Савремена администрација.
- Трифунковић 1974: Ђ. Трифунковић, *Азбучник српских средњовековних књижевних појмова*, Београд: „Вук Караџић“.
- Харингтон 1987: В. Харингтон, *Увод у Стари завет*, II издање, Загреб: Кршћанска садашњост.
- Цвитковић 2009: И. Цвитковић, *Речник религијских појмова*, Нови Сад: Прометеј.
- Шнидевинд 2011: М. В. Шнидевинд, *Како је Библија постала књига: Текстуализација древног Израила*, са енглеског превео Иван Недић, Крагујевац: Каленић.

PSALMS IN THE OLD TESTAMENT AND MEDIEVAL APOCRYPHIC LITERATURE

Summary

Using a comparative method, we compare the texts of the Old Testament book of Psalms and the medieval Old Testament apocrypha as David wrote the Psalter. We examine the origin of the psalms, the occasions in which they were performed, the instruments with which the psalms are performed, the events and liturgical acts that accompany the psalms, the indications of the authorship of individual psalms and the like. We pay special attention to the meaning, analysis and aesthetics of the psalms that were created to glorify the Lord, in the Old Testament and medieval literature.

Keywords: Old Testament, apocrypha, psalms, religion, aesthetics

Anka Ž. Simić

